

Кресан О. Д. Наративізація життєвих подій у контексті професійного становлення особистості / О. Д. Кресан // *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Миколаїв : ТОВ «Фірма Іліон», 2008. Том VII : Екологічна психологія, вип. 17. С. 89–93.

УДК 159.923.2

Наративізація життєвих подій в контексті професійного становлення особистості

Кресан О.Д.

Ніжинський державний університет імені М.Гоголя

Стаття присвячена аналізу проблеми професійного становлення через призму наративного підходу до вивчення особистості. Досліджуються суб'єктивні аспекти професійного становлення студентів-психологів за допомогою виявлення особливостей його відображення у текстах-наративах.

Ключові слова: професійне становлення, наратив, наративізація.

Статья посвящена анализу проблемы профессионального становления через призму нарративного подхода к изучению личности. Исследуются субъективные аспекты профессионального становления студентов-психологов с помощью выявления особенностей его отображения в текстах-нарративах.

Ключевые слова: профессиональное становление, нарратив, нарративизация.

The article is devoted to the analysis of problem of the professional development through the prism of the narrative approach to the study of personality. The subjective aspects of the professional development of students-psychologists are explored by means of its reflection in texts-narrative.

Key words: professional development, narrative, narrativization.

Постановка проблеми. Проблема професійного становлення особистості набуває все більшої актуальності у зв'язку з розвитком суспільства та зміною вимог до сучасного професіонала. Під професійним становленням особистості ми розуміємо процес її входження до певної професії, процес оволодіння професійною діяльністю, її „присвоєння”. Професійне становлення особистості,

на наш погляд, може мати об'єктивний, зовнішній, і суб'єктивний, внутрішній, аспекти. Зовнішній аспект професійного становлення особистості включає оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними для тієї чи іншої професії, кар'єрне зростання тощо. Внутрішній, суб'єктивний аспект включає професійний саморозвиток, професійну ідентичність, усвідомлення себе представником певної професії, а також емоційно-афективне ставлення особистості як до власної професії, так і до процесу професійного становлення загалом.

Вивчення суб'єктивного аспекту професійного становлення особистості в даному дослідженні ми здійснили в контексті наративної психології – напрямку психологічних досліджень, який вивчає „оповідальну природу людської поведінки, тобто характер взаємодії людини з власним досвідом через оповідання про нього” [6, с.85]. В даному напрямі особистість досліджується як оповідач історій, а весь її суб'єктивний досвід вважається текстом. Основним положенням наративної психології є теза про те, що особистість не лише розуміє себе за допомогою мови, а й конструє себе у мовленні. Відповідно суб'єктивний світ і досвід може бути виражений, вивчений, а також створений особистістю за допомогою тексту.

Метою даної статті є дослідження суб'єктивних аспектів професійного становлення студентів-психологів за допомогою аналізу текстуально організованої інформації.

Теоретико-методологічний аналіз проблеми. Теоретична розробка проблеми професійного розвитку та професійного становлення розпочалася у другій половині ХХ століття. Це було обумовлено новими вимогами до фахівців вищої кваліфікації у зв'язку з науково-технічною революцією і новим етапом соціально-економічного розвитку суспільства у світі і в нашій країні в кінці 70-х — на початку 80-х рр. ХХ ст. Зокрема до таких умов можна віднести наростаючі темпи розвитку нових технологій, інформаційний „вибух” і швидке „застарівання” інформації, різке ускладнення, автоматизація і комп'ютеризація

виробничих процесів, висока вірогідність виникнення нестандартних ситуацій у виробничій і соціальній сферах тощо.

У вітчизняній психологічній науці проблемою професійного розвитку та професійного становлення займалися Е.Ф. Зеєр, Е.А. Климов, Т.В.Кудрявцев, А. К. Маркова, Л.М. Мітіна, Ю. П. Поваренков, Н.С.Пряжников, А. Р. Фонарьов та інші. Основними фокусами уваги в межах даної проблематики у вітчизняних дослідників були проблеми профорієнтації, профвідбору, професійної спрямованості особистості, профадаптації, підвищення кваліфікації та професійного саморозвитку. У зарубіжній психології вивченням професійного становлення особистості займалися А.Маслоу, Дж. Сьюпер, Дж. Голланд та інші. Слід зазначити, що саме поняття становлення особистості виникло в межах екзистенційно-гуманістичного напрямку в зарубіжній психології. А.Маслоу розглядав становлення як цілісний процес розвитку особистості у відповідності зі своєю внутрішньою природою. „Людина ніколи не буває статичною, вона завжди знаходиться у процесі становлення... Людина відповідальна за реалізацію якомога більшої кількості можливостей, вона живе дійсно справжнім життям лише коли виконує цю умову [8, с.483-484].

Розвитку та становленню особистості присвячено більшість праць вітчизняних психологів Л.С. Виготського, Л.І. Божович, О.М. Леонтєва, С.Л.Рубінштейна та ін. Значний внесок у розвиток дослідження професійного становлення особистості у вітчизняній психології зробив Е.Ф.Зеєр. Зокрема він працював над розробкою окремого напрямку психологічної науки, який займається вивченням професійної діяльності особистості та професійного розвитку – психологія професій. Він дає визначення професійного становлення особистості.

На думку Е. Ф. Зеєра, *професійне становлення особистості* — це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей та їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого

виконання діяльності відповідно до індивідуально-психологічних особливостей особистості [3].

В контексті психологічної герменевтики та наративної психології як її складової професійний розвиток і професійний досвід розглядаються як „закодована в ментальному просторі історія його буття в контексті професійної діяльності” [6, с.198]. Особистість і всі процеси, які з нею відбуваються, в межах даного напрямку аналізуються через призму тексту, який породжує та інтерпретує людина. В якості тексту можуть виступати реальні усні чи письмові висловлювання або поведінкові чи символічні вираження особистості. Одним із основних видів тексту людини про саму себе є наратив. *Наратив* визначають як спосіб репрезентації минулого досвіду за допомогою послідовності впорядкованих речень, що передають часову послідовність подій. Розрізняють наративи у вузькому та широкому сенсі: 1) оповідання взагалі як процес породження історій, оповідань тощо; 2) наратив як конкретна чітко окреслена форма оповідання, спрямована на те, щоб залучити слухача емоційно, зробити співчутливим спостерігачем або "співучасником" подій [Цит. за: 6, с.88]. Дослідженнями у галузі наративної психології займалися Дж.Брунер, Й.Брокмейер, Р.Харре, О.Жорняк, Н.Чепелева та інші. Процес утворення та оповідання наративу називається *наративізацією*.

Для професійного розвитку особистості оповідь наративу, наративізація, має важливе значення, оскільки дозволяє краще і більш різнобічно усвідомити сферу, відносно якої створюється наратив. Вираження досвіду у вигляді наративу структурує і змінює його, робить більш усвідомленим і конкретним. З іншого боку даний процес сприяє рефлексії – розумінню та усвідомленню своєї професійної позиції, професійного розвитку та становлення.

Основний матеріал і результати дослідження. Для емпіричного вивчення даної проблеми ми провели дослідження особливостей динаміки професійного становлення студентів-психологів. В якості досліджуваних виступили студенти 1 – 3 курсів Ніжинського державного університету імені М.Гоголя спеціальності „Психологія”, загальна кількість досліджуваних

становила 36 осіб. Досліджуваним було запропоноване проєктивне завдання – дати письмово відповіді на наступні питання:

- Як ви бачите місце психології у житті звичайної людини?
- Чи змінилося дане бачення протягом навчання у вузі?

Таке експериментальне завдання було обране для того, щоб у непрямій формі виявити ставлення досліджуваних до своєї майбутньої професії, а також динаміку цього ставлення протягом навчання у вузі. Проєктивними ці завдання є тому, що передбачають виникнення у досліджуваного реакції на зовні нейтральні питання, ситуації і допускають множинність можливих думок при сприйнятті. На думку Е.Ф. Зеєра, за відповідями і реакціями на проєктивні завдання психолог робить висновки про глибинні мотиви поведінки, життєво і професійно значущі події, особистісні смисли тощо [3]. Як свідчать дослідження, [6, с.217-237] особистість з безлічі життєвих випадків і ситуацій виокремлює ті, які стали для неї подіями, а отже були переломлені через власне Я.

Наше емпіричне дослідження було спрямоване на те, щоб за допомогою вказаних питань спонукати досліджуваних до створення Я-тексту, наративу. На нашу думку, наративізація подій, пов'язаних з професійним життям і становленням, тісно взаємодіє і є показником успішної динаміки професійного становлення. Поняття успішної та неуспішної динаміки професійного становлення особистості виділяє В. А. Фокін [7, с.41]. Основним фактором успішної динаміки він вважає прийняття дійсності – готовність до професійної самореалізації в наявних життєвих умовах. Успішна динаміка виражається в розширенні кола адекватних уявлень про професію, знання сфер її застосування тощо [7, с.40-41].

Відповідно до вищезазначених особливостей ми аналізували тексти досліджуваних за такими смисловими, психологічними ознаками (які у свою чергу є ознаками наративу):

- Конкретність / абстрактність розповіді;
- Наявність / відсутність емоційного забарвлення;

- Адекватність / неадекватність до життєвих реалій;
- Наявність / відсутність інформації про особистісний досвід;
- Цілісність, завершеність / фрагментарність оповіді.

Крім цього, ми аналізували тексти досліджуваних за лінгвістичними, ознаками, які використовуються у філологічних науках для аналізу наративів. Передбачається, що сукупність наявності в текстах смислових та лінгвістичних ознак наративу може свідчити про наявність успішної динаміки професійного становлення особистості. Такими ознаками наративу, на думку різних дослідників є наявність дійових осіб і сюжету, який еволюціонує в часі (Й. Брокмейєр, Р. Харре) [2, с. 33] .

У лінгвістичних дослідженнях класичним вважається визначення усного наративу, запропоноване В. Лабовим та Ж. Валецьки. Необхідними лінгвістичними ознаками наративу вони вважають наявність підрядних речень, відповідних часовій послідовності подій, оповідь у минулому часі; наявність певних структурних компонентів, а саме: а) орієнтуючий розділ - вказування на час, місце, дії, персонажі; б) наявність проблеми або конфлікту, виникнення перепон; в) оцінка - вияв авторського ставлення до описуваних подій; г) розв'язання конфлікту - подолання перепон; д) кода - завершення оповідання та повернення в ситуацію "тут-і-тепер" Відповідно маркерами наративу в тексті виступають: а) "резюме", яке випереджає виклад наративу; б) "кода", що "повертає" слухача у сьогодення; в) пряма мова дійових осіб наративу [Цит. за: 6, с.222-223].

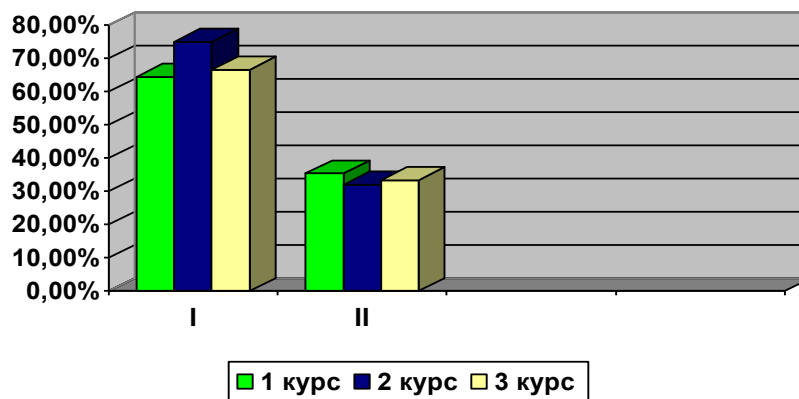
Узагальнюючи основні погляди на лінгвістичні ознаки наративу, у своєму дослідженні ми вирішили виділяти наступні ознаки наративу в текстах досліджуваних: *резюме – „передмова” до наративу, наявність героїв, персонажів, спогади про конкретні життєві події, оцінка – вияв авторського ставлення до описаного в тексті (використання особових займенників Я, мене), висновок.*

Ми припустили, що успішна динаміка професійного становлення особистості буде виражатися у наративізації, оповіді досліджуваних про події,

пов'язані з їхнім професійним розвитком та становленням. Оскільки наративізація є процесом створення оповіді, то ознаки наративів у текстах досліджуваних на професійну тематику, на наш погляд, можуть свідчити про включення даної сфери в „особистісну історію”. Іншими словами, професійний розвиток та становлення для таких досліджуваних уже є особистісно значущими і включаються в структуру Я.

В результаті аналізу текстів досліджуваних ми виявили, що між результатами трьох груп студентів є деякі відмінності. Зокрема це кількісні та якісні відмінності за параметром наявності у текстах ознак наративу. Як бачимо з наведеної діаграми, загальна кількість ознак наративу в текстах є невеликою. Це пояснюється тим, що завдання на створення наративу досліджуваним не ставилось. Проте ознаки наративного тексту в роботах досліджуваних наявні. Це явище можна розглядати як активність за межами завдання (Д.Б.Богоявленська). На нашу думку, це пов'язано з особливостями професійного становлення студентів, які виражаються в текстах.

Діаграма розподілу ознак наративу в групах досліджуваних

I – сміслові ознаки II – лінгвістичні ознаки

Серед ознак наративного тексту у всіх трьох групах досліджуваних переважають сміслові, психологічні характеристики наративу. Як показано в таблиці, ці показники складають 64,5%, 75%, 66,6% відповідно у групах першого, другого і третього курсів. Натомість відсоток показників лінгвістичних ознак наративу є значно нижчим відповідно 35,4%, 32,1%, 33,3%. Це можна пояснити відсутністю у досліджуваних навичок написання

нарративного тексту, а також особливостями інструкції (як уже зазначалося, досліджуваним не ставилося завдання написати наратив). До того ж ще однією помітною ознакою текстів досліджуваних є абсолютна відсутність, лінгвістичної ознаки „резюме”, тобто своєрідного вступу, передмови до оповіді. На нашу думку це теж пов’язано з формою завдання та інструкцією. Також можемо припустити, що у студентів-психологів даних груп не є розвинутою *нарративна компетентність* (Н.В.Чепелева), яка „передбачає, по-перше, володіння усіма елементами нарративної структури, тобто сформованість в особистості нарративу як структурної рамки, фрейму, а також наявність "набору" базових нарративів, що мають соціокультурну природу, вмінь розгортати нарративні структури у зв'язну розповідь або історію” [6 с.99].

Проте все-таки помітною є тенденція збільшення оповідальних ознак у текстах студентів від першого до третього курсів. Про це свідчить збільшення числового показника ознак „інформація про особистий досвід”, а також „спогади про життєву подію” (які є класичними ознаками нарративного тексту). Знижується до третього курсу у порівнянні з першим та другим емоційне забарвлення текстів та відповідність життєвим реаліям, що можна пояснити з одного боку тверезим, більш серйозним ставленням до своєї професії, а з іншого деякий песимізм і невпевненість у своєму майбутньому у зв'язку з обраним фахом.

Таблиця

Числові проказники ознак нарративу в групах досліджуваних

№	Досліджувані	Ознаки нарративу											
		Смислові ознаки						Лінгвістичні ознаки					
		Конкретність %	Емоційне забарвлення %	Відповідність життєвим реаліям %	Інформація про особистий досвід %	Цілісність, завершеність %	Σ %	Резюме %	Наявність героїв %	Спогади про події %	Оцінка автора %	Висновок %	Σ %
1	1 курс	44,4	66,6	66,6	33,3	11,1	64,5	-	22,2	11,1	55,5	33,3	35,4
2	2 курс	33,3	61,1	61,1	55,5	22,2	75	-	22,2	11,1	33,3	11,1	32,1
3	3 курс	44,4	55,5	55,5	66,6	22,2	66,6	-	22,2	22,2	44,4	33,3	33,3

Висновки. Ми проаналізували психологічні особливості професійного становлення студентів-психологів за допомогою виявлення ознак наративу у їхніх текстах на професійну тематику. Ми припустили, успішна динаміка професійного становлення особистості буде виражатися у наративізації, оповіді досліджуваних про події, пов'язані з їхнім професійним розвитком. Тексти студентів ми аналізували за смисловими, психологічними, та лінгвістичними ознаками наративів. В результаті аналізу текстів було виявлено, що здатність до наративізації має позитивну динаміку від першого до третього курсів, що свідчить про ознаки успішного процесу професійного становлення. Хоча наративізація життєвих подій як створення історії, оповіді у класичному її розумінні не була зафіксована нами в даному дослідженні. У зв'язку з цим виникає потреба у подальших дослідженнях даного процесу. Зокрема детальнішого вивчення потребує проблема розвитку наративної компетентності студентів-психологів, а також психологічних умов виникнення наративу.

Література

1. Анциферова Л.И. К психологии личности как развивающейся системы // Психология формирования и развития личности / Под ред. Л.И. Анциферовой. – М: Наука, 1981. - С. 3-19.
2. Брокмейер И., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы // Вопросы философии. - 2000. - № 3. - С. 29-42.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий; Учебное пособие для студентов вузов.— 4-е изд., перераб., доп.— М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2006. — 336 с.— («Gaudeamus»).
4. Копылова Н. В. К вопросу о становлении личностно-профессиональных качеств будущего специалиста // Мир психологи. 2005. - №1 (41). – С. 162-170.
5. Наративні психотехнології. / Чепелева Н. В., Смульсон М. Л., Шиловська О. М., Гуцол С. Ю.; за заг. ред. Чепелевої Н. В. – К.: Главник, 2007. – 144 с. (Серія «Психологічний інструментарій»).

6. Проблеми психологічної герменевтики. Монографія / За ред. Н.В.Чепелєвої. – К.: Міленіум, 2004. – 276 с.

7. Фокин В.А. Об особенностях профессионализации студентов-психологов // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 2005. – № 2. – С. 33-44.

8. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб: Издательство «Питер», 1999. – 608 с.